

2014/2

REGIO

KISEBBSÉG ♦ KULTÚRA ♦ POLITIKA ♦ TÁRSADALOM

Mennyibe kerül az Uniós állampolgárság?

Az etnikai földrajz és a nemzetiesítés

A "cigány" beazonosítása a 20. században

Csehszlovákia kárpátaljai telepítéspolitikája

A magyarok társadalmi pozíciói Romániában

FŐSZERKESZTŐ:

Papp Z. Attila

SZERKESZTŐK:

Bányai Viktória
Bárdi Nándor
Berta Péter
Csernicskó István
Fedinec Csilla
Kállai Ernő
Kovács Éva
Szerbhorváth György
Váradi Mónika

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓ

MTA TK Kisebbségkutató Intézet
1014 Budapest, Országház u. 30.
E-mail: regio@tk.mta.hu

regio.tk.mta.hu

A REGIO Open Access peer-reviewed elektronikus folyóirat, a megjelent tartalmak pontos hivatkozás mellett ingyenesen letölthetők.

A borítóhoz felhasznált kép Kassák Lajos:
DUR mappa, Bécs, 1924 (Petőfi Irodalmi Múzeum, Kassák Múzeum)

REGIO

KISEBBSÉG • KULTÚRA • POLITIKA • TÁRSADALOM

regio.tk.mta.hu

22. évf. (2014) 2. szám

MINERVA

SERGIO CARRERA

Mennyibe kerül az EU-s állampolgárság?

A máltai állampolgárság-árusítási ügy

3

ETNIKAI FÖLDRAJZ ÉS A NEMZETIESÍTÉS ANTROPOLÓGIÁJA

TÁTRAI PATRIK

Utak és értelmezések napjaink magyarországi etnikai földrajzi kutatásaiban

45

ILYÉS ZOLTÁN

A nemzetiesítés néprajza/antropológiája. Kutatástörténeti vázlat

66

FOGALOM- ÉS KUTATÁSKÉP A ROMÁKRÓL

KÁLLAI ERNŐ

Vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor kik azok?

114

A NEMZETESÍTŐ ÁLLAM ÉS A TÁRSADALOMALAKÍTÁS

SZAKÁL IMRE

Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területén:
tervek és gyakorlat 147

KISS TAMÁS

Etnikai rétegződési rendszer Erdélyben és Romániában.
A magyarok társadalmi pozíciói 187

KRITIKA

BALOG IVÁN

A valóságos és virtuális zsidó Kárpátalja
Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig 246

SEGYSÉVI DÁNIEL ZOLTÁN

Térfelfogás és retorika
Krasznai Zoltán: *Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület
reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon* 258

SCHWARCZ GYÖNGYI

Etnicitás, állam és gazdaság
Szabó Á. Tőhötöm: *Gazdasági adaptáció és etnicitás. Gazdaság, vidékiség és
integráció egy erdélyi térségben* 265

FILMKRITIKA

SÁRÁNDI TAMÁS

Valóságon át a mítoszteremtésig
Film a gyergyói székelly határőrök helytállásáról 274

- Kitzinger Dávid: A morális pánik elmélete. In: *Replika*. 2000. június, 40. szám, 23–48.
- Ladányi János – Szelényi Iván: Ki a cigány? In: *Kritika*. 1997. 12. szám, 3-6.
- Ladányi János – Szelényi Iván: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. In: *Szociológiai Szemle*. 2002, 4. szám, 72–94.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos feladatokról. In: *Az MSZMP határozatai és dokumentumai, 1967–1970*. Budapest, Párttörténeti Intézet, 1974. 165-173.
- http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_196806-1.pdf
- A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendelete, a kóbor (sátoros) cigányokról. In:
- <http://www3.arcanum.hu/rendtar/a090217.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=1916&pg=443&l=hun>
- Az MCP választási programja. In: <http://magyarorszagiciganypart.hu/node/16>, 2014.
- A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Budapest, Atheneum R. Társulat Könyvnyomdája, 1895. (Reprint kiadás, é. n.)
- Majtényi Balázs – Majtényi György: *Cigánykérdés Magyarországon 1945-2010*. Budapest, Libri Kiadó, 2012.
- Mészáros Árpád – dr. Fóti János: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. In: *Statisztikai Szemle*. 1996. 11. szám, 909–910.
- Mezey Barna – Pomogyi László – Tauber István: *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1986.
- Moldova György: *Bűn az élet – Riport a rendőrökről*. Budapest, Magvető Kiadó, 1988.

http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/MOLDOVA/moldova00071_kv.html

Pásztor Albert: A jövő engem fog igazolni. In: *Népszabadság*. 2014. július 7.

<http://nol.hu/belfold/nem-akartam-altalanositani-1474619>

Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban. In: Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben – Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Budapest, Kronosz Kiadó, 2013. 15–32.

Pomogyi László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, Osiris–Századvég, 1995.

Purcsi Barna Gyula: Fekete személyi igazolvány és munkatábor. In: *Beszélő*. 2001. 6. szám, 26–37.

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/fekete-szemelyi-igazolvany-es-munkatabor>

Rostás-Farkas György: *Cigányságom vállalom*. Budapest, Cigány Művészeti Társaság, 2000.

<http://www.amrita-it.com/ciganysag/rosta2.htm>

Sághy Erna: Cigánypolitika Magyarországon az 1950- 1960-as években. In: *Múltunk*. 2008. 1. szám, 273–308.

<http://www.polhist.hu/regi/multunk/letoltes/saghye.pdf>

Szále László: *Kitörők. Interjú tizenöt cigány értelmiségivel*. Budapest, Kornétás, 2009.

Tomka Béla: A „befejezetlen 20. század” és a „csonka 20. század”. A jelenkori európai és magyar történelem periodizációjáról. In: *AETAS*. 2010. 4. szám, 97–106.

A zsidók után most újra a cigányokat támadja a Jobbik. [Idézik Krekó Pétert a Political Capital kutatási igazgatóját.)

http://www.atv.hu/belfold/20120209_a_zsidok_utan_most_ujra_a_ciganyokat_tamadja_a_jobbik?source=hirkereso

A NEMZETESÍTŐ ÁLLAM ÉS A TÁRSADALOMÁTALAKÍTÁS

SZAKÁL IMRE*

Az első Csehszlovák Köztársaság telepítéspolitikája a mai Kárpátalja területén: tervek és gyakorlat¹

Az I. világháborút követően Csehszlovákia kötelékébe került Podkarpatská Rus egy újonnan létrejött állam addig nem létező közigazgatási egysége lett. A Párizsban létrehozott új államkonstrukció egységének biztosítása, a lakosság nemzeti, szociális és gazdasági igényeinek kielégítése jelentős kihívások elé állította az első Csehszlovák Köztársaság alapító atyáit, az állam vezetőit. Az eltérő gazdasági fejlettségű, egybekapcsolt országrészek lakosságának eltérő volt a viszonya az államalkotó központhoz, és különböző elvárásaik voltak az új állam kiépítésével szemben. A prágai vezetés több intézkedése is kiváltotta a társadalom valamely részének nemtetszését, esetenként heves tiltakozását. Ezek motívumait, folyamatát és következményeit még napjainkban sem egyszerű értékelnie a történésznek. A korszak egyik ilyen vitatott intézkedéssorozata a telepítéspolitikával függött össze, melyet a köztársaság különböző országrészeiben eltérő intenzitással hajtottak végre. A kolonizációt a magyarok és a németek a „csehszlovák”

* Szakál Imre, tanársegéd, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék. E-mail: szklmr@gmail.com

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A tanulmány témájával kapcsolatos korábbi kutatásaimat a Nemzetközi Visegrád Alap és a Magyar Tudományos Akadémia Domus programja támogatta.

nemzeti érdekek érvényesítését célzó, őket pedig hátrányosan érintő folyamatként értelmezték. Maga az állam hivatalos kommunikációjában szociális kérdésként interpretálta, a valóságban pedig stratégiai, nemzetpolitikai szükségszerűségeként érvényesítette.

Források

A kérdés vizsgálata Kárpátalja esetében különösen érdekes, tekintve, hogy a ruszinokkal kapcsolatos csehszlovák politika egy igen sajátos megnyilvánulása volt a telepés falvak létrehozása, amelyekről eddig nem folytak alapkutatások. Jelen tanulmányban ismertetjük a telepítésekre vonatkozó, általunk feltárt terveket, illetve megkíséreljük tisztázni azokat a kérdéseket, melyek a telepés számára, földrajzi elhelyezkedésükre, illetve a telepések származására vonatkoznak. A telepés falvak kiépítését, gazdálkodását, a telepítések etnikai hatásait illetően nagymennyiségű forrás áll rendelkezésünkre, így célszerű ezeket a kérdéseket további tanulmányokban feldolgozni.

A kutatás során a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a Cseh Nemzeti Levéltár és a Szlovák Nemzeti Levéltár gyűjteményének vonatkozó anyagai kerültek felhasználásra. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár² iratanyagában, mely meglehetősen rendezetlen, rendkívül hasznos forrásokra bukkanhatunk. A 36. fond 3755 őrzési egysége³ a földreform és telepítéspolitika szervezéséért 1935-ig felelős Státní pozemkový úřad (Állami Földhivatal Ungvári Kirendeltségének továbbiakban ÁFH) iratait tartalmazza. A Cseh Nemzeti Levéltár⁴ iratanyagából jelen tanulmányhoz két fond került felhasználásra, melyek a kárpátaljai földreformhoz és telepítéspolitikához kapcsolódnak. Az első, a 705/3-as számú az Állami Földhivatal és a Földművelésügyi Minisztérium iratait tartalmazza. Sok információval bővíthettük a témával kapcsolatos

² Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Державний архів закарпатської області) – továbbiakban KTÁL.

³ Az ukrán levéltári rendezés alapegysége a fond, amely leíró egységekre, „opiszokra” bomlik, az opiszokon belül az iratok őrzési egységeiben (odínica zberihannya) kapnak helyet. Ez utóbbinak a magyar levéltári terminológiában az iratcsomó fogalma feleltethető meg.

⁴ Cseh Nemzeti Levéltár (Národní archiv České republiky) – továbbiakban NACR.

eddig ismereteinket, elsősorban a telepítéspolitika általános elveiről és folyamatáról. Ezeken kívül a forrásanyag segítségével a telepítéspolitika etnikai hatásairól tudhattunk meg többet. A második, a 705/5-ös számú fond specifikusan a kárpátaljai földreformmal és telepítéspolitikával kapcsolatos iratokat tartalmaz. A telepítések szervezése során fontos szerepet játszott a pozsonyi székhelyű *Kolonizačný referát* (Telepítési Hivatal), melynek iratanyaga a Szlovák Nemzeti Levéltárban⁵ található.⁶ Pozsonyi kutatásaink során hasznos forrásokra leltünk az Állami Földhivatal iratanyagában⁷ is, melyek elsősorban a magántelepítések folyamatának megértéséhez nyújtanak segítséget. A téma tanulmányozása során jól használhatók a korabeli szakkönyvek, visszaemlékezések, kordokumentumok és egyéb kiadványok.⁸ Jelentős monográfia Simon Attila munkája, mely nem csupán az állampolitika szintjén vizsgálja a telepítéseket, hanem a konkrét megvalósulásukat és hatásukat is elemzi.⁹ A szlovákiai szerző a Cseh és a Szlovák Nemzeti Levéltár, a Magyar Nemzeti Levéltár, illetve nagyszámú kordokumentum, és a releváns szakirodalom segítségével írja le a telepítéspolitika felvidéki történetét, néhány esetben adatot szolgáltatva a kárpátaljai telepítésekkel kapcsolatban is. A műben főként a podkarpatai rus-i állami telepítések eredményeiről tudhatunk meg részleteket, illetve

⁵ Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív) – továbbiakban SNA.

⁶ SNA, Fond 184, Kolonizačný referát Štátneho pozemkového úradu v Bratislave, 1921–1938.

⁷ SNA, Fond 209, Štátny pozemkový úrad v Prahe, 1919–1938

⁸ *Карпаторусскія дасягненія. Юбілейны зборнік статей па поведзе 10-ція добровольнага прысоединенія* Подк. Руси къ Чехословакии. Подъ редакцій и изданіемъ А. В. Попова. Типограф. «Карпатыя» Мукачєво, 1930., *Подкарпатская Русь за годы 1919–1936*. Ред. Эдмунд С. Бачинский. Типограф. Школьная Помощь». Ужгород, 1936., *Technická práce v zemi Podkarpatoruské 1919–1933*. Užhorod, 1933., *A felvidéki magyarság húsz éve*. Budapest. A Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, 1938., Jócsik Lajos: *A Közép-Duna-medence közigazdasága*. Budapest. Magyar Élet, 1944., Jócsik Lajos: *A magyarság a cseh földreformban*. Magyar Szemle, 1940., *Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech*. Praha, Státní Pozemkový Úřad, 1925., Melmuka, V. V.: *Pozemková Reforma v Podkarpatské Rusi*. Užhorod, 1920., Kápar, Josef: *Kolonie a obec Svoboda. Její vznik a budování*. Nákladem Obecně prospěšného stavebního a bytového družstva pro výstavbu kolonií zapsané spol.s r.o. v. Praze, 1933.

⁹ Simon Attila: *Telepések és telepés falvak Dél-Szlovákiában a két világháború között*, Fórum Kisebbségkutató Intézet Somorja, 2008.

azokról az elvekről melyek általánosan megjelentek a köztársaság különböző területein.

A földreform

A telepítés folyamata a földreformmal vette kezdetét. Jan Voženilek, az Állami Földhivatal elnöke megfogalmazásában a földreform a földtulajdoni rendszer megváltoztatása új földbirtokméretek elérése céljából. A csehszlovák földreformról mint gazdasági és szociális szükségletéről beszélt, amely a kisbirtokokat megfojtó latifundiális rendszert kívánta felszámolni. A cél egyértelműen a nagybirtokok megszüntetése volt. 1919. április 16-án fogadták el a törvényt, amely elrendelte a 150 ha-nál nagyobb mezőgazdasági terület, vagy a 250 ha-nál nagyobb összterületű birtokok lefoglalását.¹⁰ A földreform végrehajtó testülete 1919-től 1935-ig az ÁFH volt, amely közvetlenül a minisztertanácsnak volt alárendelve, és rendkívül széles jogkörrel rendelkezett. 1919 és 1926 között Karel Viškovský, 1926 és 1935 között Jan Voženilek irányította, 1935-től a földbirtokreform lebonyolítása és a hivatal is átkerült a Földművelésügyi Minisztérium hatáskörébe. Prágában, Plzenben, Mlade Boleslavban, Hradic Královéban, Česke Budojevicében, Brnoban, Olmützben, Pozsonyban, Zólyomban, Kassán és Ungváron álltak fel a regionális hivatalok, ezen kívül kifejezetten a kolonizációval foglalkozott a pozsonyi székhelyű Telepítési Hivatal. Podkarpatská Rusban is felállították a kiutalási biztosok hivatalait, Ungvár, Munkács, Técső és Beregszász központokkal.¹¹ Ezt követően 1920. szeptember 1-jén adták ki azt a rendeletet, amelynek értelmében Podkarpatská Rusban „minden haszonélvező, birtokos, társtulajdonos, állampolgárságra való tekintet nélkül, kilencven napon belül köteles bejelenteni 150 ha-nál vagy 260 kat. holdnál nagyobb földterületét”¹².

Ezzel a rendelettel kezdetét vette a földbirtokok lefoglalása, felmérése és szétosztása, amiből rendkívül hosszan elhúzódó

¹⁰ Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. kötet. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Főiskola – Veszprémi Tanárképző Főiskola, 2005, 177–244.

¹¹ Uo.

¹² KTÁL Fond 36. Op. 1. od.zb. 13. f. 1-2

folyamat lett és soha nem fejeződött be. 1932-ből származó adataink szerint Podkarpatská Rus 1 268 692 ha-nyi összterületének, 18,83 százaléka került lefoglalásra. Ez némileg alacsonyabb arány a szlovenszkóinál, ahol ez a terület 28,7%-át érintette.¹³ Meg kell említenünk, hogy a lefoglalási törvény értelmében Podkarpatská Rus területének megközelítőleg 24,67%-a érintett lehetett volna. A lefoglalt 238 908 ha-os területen, melyből 45 379 ha volt a földművelésre alkalmas terület (a maradék terület nagyrészt erdőség volt), kezdték meg a földosztást.¹⁴ A nagybirtokok felosztása következtében létrejött úgynevezett maradékbirtokok formájában 14 tulajdonoshoz jutott 1 628 ha földterület.¹⁵ Tekintve, hogy ezt követően a földreform folyamatában nem történt jelentős változás, ezt végleges adatnak tekinthetjük. Érdekes megfigyelni, hogy az Ilosvai, Munkácsi és Beregszászi járások földterületein ment végbe a legnagyobb mértékben a földosztás, ennek valószínűleg az volt az elsőrendű oka, hogy ezeken a területeken működött a régió legnagyobb birtoka, a Schönborn-Buckheim uradalom, melynek későbbi sorsa még sok vitát váltott ki. Az uradalom területe megközelítőleg 133 275 ha volt, ami a Podkarpatská Rus összterületének 10,5 %-át, a teljes birtokállomány (megközelítőleg 788 398 ha) 16 %-át tette ki.¹⁶

A földosztás Podkarpatská Rusban az 1931-es adatok szerint 258 települést és a hivatalos csehszlovák statisztika szerint¹⁷, míg az általunk talált levéltári dokumentumok szerint legalább 121 földbirtokost érintett,¹⁸ legnagyobb mértékben a Schönborn-Buckheim uradalmat (közel 130 idetartozó településen zajlott földosztás a Beregszászi, az Ilosvai és a Munkácsi járásokban), a

¹³ Simon Attila: *Telepesek és telepes falvak...*, 2008 i.m. 46.

¹⁴ Voženilek, Jan: *Predbežné výsledky Československé pozemkové reformy. Země Slovenská a Podkarpatoruská*. Praha, 1932. 510–511. vö. Novotný, Lukáš — Stehlík és — Tóth, Andrej: *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938 Od státu národního ke státu národnostnímu?* Univerzita Kralova v Praze, Filozofická fakulta, 2012. 172.

¹⁵ Švorc, Peter: *Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918–1946*. V Praze, Nakladatelství Lidové Noviny, 2007, 101.

¹⁶ Novotný, Lukáš — Stehlík és — Tóth, Andrej: *Národnostní menšiny...*, 2012 i.m. 173.

¹⁷ *Statistické tabulky...*, 1935, i. m., 39.

¹⁸ KTÁL, Fond: 36., op. 1, od. zb. 527. 55–67.

Teleki-latifundiumot (az Ilosvai járás keleti, az Ökörmezői járás nyugati részén), Virányi Sándor birtokait (az Ungvári járásban és a Técsői járás déli részén), továbbá Odeschalchi Zoárd (Antalóc, Köblér, Tiszasalamon környéke az Ungvári járásban), Nemes József (a Beregszászi járás központi része), Braun Zsigmond (a Nagyszőlősi és Beregszászi járásokban), Atzél László (a Nagyszőlősi járás keleti része) és a Lónyayak (Beregszászi járás nyugati része, a magyar–csehszlovák határ mentén), illetve az egyházak földjeit érintették.¹⁹ A lefoglalt földterületekért a tulajdonosok kárpótlást kaptak, melyet a földterület minősége alapján határoztak meg. A zár alá kerülő földterületek egy részét az úgynevezett kolonizációs alap rendelkezésére bocsátották. Ezeken a területeken 1923-tól kezdődtek meg a telepítések.

Telepítési tervek a húszas évek elején

A kolonizációs politika gyakorlati megvalósítására született elképzelések között fontos szerepet kapott a telepek helyének kiválasztása. Podkarpatská Rus esetében több ilyen telepítési tervet is összeállítottak. Az első általunk ismert ilyen terv 1922 őszén készült, amely földosztást követően létrejött, ún. maradékbirtokokat jelölte meg a telepítések színhelyeként. Az ÁFH Ungvári Kerületi Irodájának 1922. október 9-én kelt dokumentuma arról számolt be, hogy a földreform 1. számú munkaprogramja értelmében Kárpátalján öt maradékbirtokot terveztek a telepítési alap rendelkezésére bocsátani: hármát Bányában, egyet Macskareven (Eszeny), egyet pedig Macsolán. A dokumentum értelmében két munkaprogram is létezett, melyek szerint, mivel a legrászorultabb réteg Podkarpatská Rus-ban a ruszinság, lényeges, hogy számukra kedvezzenek a földosztás során. Azonban az 1922 őszén született tervekben a maradékbirtokokon létrehozandó telepek földtelkeire legionáriusokat²⁰ akartak telepíteni, a ruszinok számára a nevezett

¹⁹ KTÁL, Fond: 36., op. 1, od. zb. 527. 55–67.

²⁰ A legionáriusok az Osztrák-Magyar Monarchia orosz hadifogságba került cseh, illetve szlovák nemzetiségű katonái, akik cseh, illetve csehszlovák légiókat hoztak létre 1916 és 1917 folyamán, melyek az orosz polgárháborúban is részt vettek, majd a független csehszlovák állam létrehozásához szükséges katonai erőt biztosították. Csehszlovák légiók nem csak orosz területen jöttek létre, francia és

munkaprogramok értelmében Szolyva és Verecke környékén kívántak földet biztosítani.²¹

1922 őszéről további, részletesebb telepítési tervek is fennmaradtak. Az ÁFH 1922. november 22-i keltezésű dokumentumában közölte, hogy melyek azok a települések, ahová telepéseket kívánnak költöztetni, és milyen méretű földterületet jelöltek ki a számukra. (Lásd 1. sz. táblázat.)

1. sz. táblázat: Telepítési terv 1922 novemberéből

	Település, településrész neve	Kiutalni tervezett földterület mérete
1.	Macsola ²²	314 kat. hold 650 nöl.
2.	Bátyú ²³	877 kat.hold 1597 nöl.
3.	Bagolyszállás ²⁴	354 kat. hold 459 nöl.
4.	Újtanya ²⁵	809 kat.hold 1300 nöl.
5.	Nagybakos ²⁶	822 kat. hold 788 nöl.

olasz területen is, azonban a helyi telepítésekben csak az orosz légiók tagjai kaptak földet.

²¹ NACR fond 705/5 inv. 171. karton 249. 2567/22

²² Önálló település a Beregszászi járásban

²³ Önálló település a Beregszászi járásban.

²⁴ Lónyay uradalomhoz tartozó terület, napjainkban Szvoboda (Nagybakos) község közigazgatási része a Beregszászi járásban

²⁵ Ua.

²⁶ Szvoboda telep egyik része.

	Település, településrész neve	Kiutalni tervezett földterület mérete
6.	Kisbakos ²⁷	611 kat. hold 497 nöl.
7.	Hídköz ²⁸	387 kat. hold 671 nöl.
8.	Tiszasalamon ²⁹	1165 kat. hold 1320 nöl.
9.	Szalancytanya ³⁰	1165 kat. hold 1320 nöl.
10.	Nagydobrony ³¹	525 kat. hold 5260 nöl.
11.	Macskarév ³²	248 kat. hold 4910 nöl.
	Összesen:	7287 kat. hold 1452 nöl.

A terv szerint elsősorban Podkarpatská Rus alföldi, magyarlakta területein kívántak földet osztani telepesek számára, illetve az érintett települések, valamint a lakott helyek jelentős részének stratégiaiilag fontos helyén, a vasútvonal mentén.

1923 januárjában az ÁFH újabb dokumentuma számolt be a Kárpátalján kolonizálni kívánt területekről.³³ (Lásd 2. számú táblázat)

²⁷ Szvoboda telep egyik része.

²⁸ Szvoboda telep egyik része.

²⁹ Önálló település az Ungvári járásban.

³⁰ Eszeny község területén található.

³¹ Önálló település az Ungvári járásban.

³² Eszeny község része.

2. sz. táblázat: Telepítési terv 1923 januárjából

	Település, településrész neve	Kiutalni tervezett földterület mérete
1.	Macsola	84 kat. hold
2.	Nagybakta	1372 kat. hold
3.	Bátyú	1586 kat. hold
4.	Bagolyszállás	154 kat. hold
5.	Nagybakos és Kisbakos	2231 kat.hold
6.	Bátyú	354 kat.hold
7.	Maradékbirtokok	3893 kat. hold
	Összesen	9674 kat. hold

Egy másik, 1923. március 23-ai keltezésű dokumentumból megismerkedhetünk a legionáriusok kárpátjai igényeivel, amely nem kis mértékben hasonlít az ÁFH által korábban megfogalmazott telepítési tervekhez.³⁴ (Lásd: 3. számú táblázat)

³³NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154. č.j. 3382.

³⁴NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154.č 65395/22

3. sz. táblázat: Telepítési terv 1923 márciusából

	Település, településrész neve	Kiutalni tervezett földterület mérete
1.	Bagolyszállás	354 kat. hold 459 nöl.
2.	Nagybakos	822 kat. hold 788 nöl.
3.	Kisbakos	611 kat. hold 497 nöl.
4.	Tiszasalamon	1165 kat. hold 1320 nöl.
5.	Újtanya	809 kat. hold 1300 nöl.
	Összesen:	3763 kat. hold 1164 nöl.

Láthatjuk tehát, hogy az 1922 és 1923-ban elkészült tervek hat kárpátaljai település³⁵ és azok kataszterébe tartozó, lakott helyek földterületeinek egy részét jelölték ki a telepítések számára. 1923 márciusában csak a tiszasalamoni telepítések kezdődtek meg, mindösszesen 150 kat. holdon.³⁶

Mielőtt a telepítésre kijelölt és lefoglalt területeken megkezdődött volna a földtelkek kiutalása, meg kellett szabni azokat az elveket, meghatározni az eljárásrendet, amelyek szerint kiválasztják a telepéseket, illetve amelyek alapján megszabják a földbirtokméreteket, továbbá a telep kialakításának és működésének rendjét.

³⁵ Bátyú, Eszeny, Macsola, Nagybakta, Nagydobrony, Tiszasalamon

³⁶ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154. č 836/23

A telepesek személyének kiválasztásához a kolonizációt végző hatóságok több utasítást is adtak. Az irányító szervek megfogalmazása szerint elengedhetetlen volt a telepesek megfelelő kiválasztása. Javasolták, hogy az áttelepülők lehetőleg korábbi földbirtokok munkásai legyenek, olyanok, akik elvesztették állásukat, törpebirtokosok, akik a kolonizációval akarnak nagyobb birtokra szert tenni. Parasztcsaládok, akinek nincs apai örökségük, a repatriáltak³⁷ (Oroszország, Lengyelország, SzHSz Királyság, Amerika, Ausztria területéről) lehetőleg földművelők legyenek, optások, vidéki kézműiparosok. Született olyan javaslat is, mely szerint a közelből kell kiválasztani a telepeseket, ettől azonban – a javaslat szerint – el is lehetett tekinteni.³⁸ A kárpátaljai telepítések menetéről az ÁFH Ungvári Kerületi irodája rendszeresen küldött jelentéseket mind Prágába, mind pedig Pozsonyba. Az egyik ilyen jelentés beszámol azokról az elvekről, amelyeket a kárpátaljai telepítések során a telepesek személyének kiválasztásánál alkalmaztak. Ennek értelmében elsősorban földnélküliek vagy kisbirtokosok kaphattak földet, továbbá előnyt jelentett, ha a kérelmező házas volt, jó életvitelű, rendelkezett mezőgazdasági tapasztalatokkal is, esetleg mezőgazdaságban dolgozott, és a legionáriusok is prioritást élveztek. Nem kaphattak földet azok, akik nem rendelkeztek csehszlovák állampolgársággal, vagy arra irányuló kérelemmel, valamint akik korábban valamilyen bűncselekmény miatt el voltak ítélve. Nem kaphatott földet továbbá az, aki testileg vagy szellemileg nem volt alkalmas a gazdálkodásra, vagy nem volt olyan a közvetlen családjában, aki erre képes lett volna.³⁹ Egy 1931-ben kelt dokumentum pedig a telepesek kiválasztásánál a következő szempontokat nevezte meg: lehetőleg legyen tehetős, de legalább a föld kiutalási árát ki tudja fizetni, és legyen képes jövedelmező gazdálkodást folytatni.⁴⁰ Egy későbbi dokumentum pedig arról tájékoztató, hogy a telepeseket gazdasági és erkölcsi szempontok alapján kell kiválasztani. A kiválasztás során a telepeseknek két típusát különítették el gazdasági aktivitásuk alapján: voltak csak

³⁷ Cseh, illetve szlovák nemzetiségűek, akik vagy akiknek a családja az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában emigráltak, majd a független csehszlovák állam létrejöttét követően tértek vissza.

³⁸ NACR fond 705/3 inv. 170. karton 247.

³⁹ KTÁL Fond 36. op. 1. od.zb. 215. f. 41.

⁴⁰ NACR fond 705/3 inv. 169. karton 246.

földművelők, illetve a kettős jövedelemmel bírók. Előnyben részesítették a 25-50 év közötti nős férfiakat, akiknek volt gazdasági tapasztalatuk.

A szakemberek a telepek kiépítése során alkalmazható elveket is megszabták. Így a telepítések során 15-20 kat. holdas birtokok kiosztását tartották célszerűnek, kivételt képeztek ez alól azok a legionáriusok, akiknek volt gazdasági végzettségük, ők akár nagyobb méretű földbirtokhoz is hozzájuthattak. Aki rendelkezett már valamilyen földterülettel, az nem szerezhette 25 kat. holdnál nagyobb földbirtokot. A telepes család valamennyi felnőtt korú tagja külön-külön igényelhetett földbirtokot. A föld kiutalási ára annak minőségénél fogva változott, általában 1000-3000 korona ⁴¹/ 1 kat. hold volt. ⁴²

Egy 1922-ben kelt forrás is ezt az árat erősíti meg, ennek értelmében a helyi telepítések során egy telepes átlagosan 15 kat. hold földet kaphatott, ezt növelhették szükség esetén 20-25 kat. holdra. ⁴³ A földosztás során a telepesek tehát 5-től 30 ha-ig terjedő birtokokat kaphatnak, 5 alatt vagy 30 ha fölött külön engedéllyel juthattak földhöz, illetve előbb a várólistán lévő igénylőket kellett földhöz juttatni. ⁴⁴

A telepítést végző hatóságok a podkarptska rus-i telepítések tervezése során fontosnak tartották a megfelelő infrastruktúra, elsősorban az úthálózat kiépítését. ⁴⁵ Különös jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy a kormányzat gondoskodjon a gazdasági és lakóépületek kialakításáról. A munkálatok során igyekeztek a meglévő épületeket felhasználni, ezen túl azonban szükség volt új épületek építésére is. A telepesek számára kezdeményezték az adómentességet. A telepítések sikere érdekében előirányozták a telepesek beilleszkedésének segítségét, fejleszteni kellett a

⁴¹ NACR fond 705/3 inv. 169. karton 246. "A 1000-3000 korona kiutalási ár nem nevezhető feltétlenül kedvezőnek. Az előző tulajdonosnak egy kat. hold földért 500 korona jóvátétel járt. Egy szabvány telepes ház felépítésének ára valamivel több, mint 50 000 korona volt, tehát egy átlagos jó minőségű kolonista telek kiutalási ára megegyezett a telepes házának árával. Nem véletlen, hogy a telepesek szinte kivétel nélkül hitelből tudták fizetni a kiutalási árat.

⁴² KTÁL Fond 36. op. 1. od. zb. 215. f. 41.

⁴³ KTÁL Fond 36. op. 1. od. zb. 184 f. 2.

⁴⁴ NACR fond 705/3 inv. 169. karton 246.

⁴⁵ KTÁL Fond 36. op. 1. od. zb. 184. f. 2.

földművelést: vetőmagakciókkal, facsemeték kedvezményes vásárlásával, a zöldségtermesztés, borászat, a dohány és selyemhernyó-tenyésztés stb. ösztönzésével. A telepítési tervekben egyéb technikai fejlesztéseket is szorgalmaztak, többek között iskolaépítéseket, tornatermek, gyógyfürdők, utak építését, talajjavítást, áramellátás biztosítását, vízügyi munkálatok elvégzését. Közigazgatásilag segíteni kellett a telepek önállósodását, hitelszövetkezetek létrehozását az anyagi biztonság elősegítése érdekében. Fontosnak vélték előirányozni a kulturális fejlesztést, iskolaépítéseket, templomépítéseket, alkoholelles programokat.⁴⁶

A telepes falvak létrehozásában kétségtelenül szerepet játszottak stratégiai szempontok is. A Nemzetvédelmi Minisztérium 1923 augusztusában kelt dokumentumából megtudhatunk bizonyos információkat a telepítések ilyen jellegű céljairól. A Bányászati és Kohászati Minisztérium telephelyek kapcsán az azt szervezők jelentésükben megjegyezték, hogy szükséges a kolonizációs folyamat politikai és stratégiai okokból való kedvező megoldása, célszerű a legionáriusok mellett ruszinokat is telepíteni, illetve stratégiai megfontolásból a vasútvonalak mentén folytatni a kolonizációt. A dokumentum fontosnak tartja a ruszin telepítéseket, de megjegyzi, hogy törvényileg egyelőre csak a legionáriusok számára biztosított a hitelnívtetés.⁴⁷ Josef Kápar, a legionárius iroda vezetője visszaemlékezésében megemlíti, hogy Bányászat és Kohászat elsősorban stratégiai szempontból tartják fontosnak, mivel a Kassa–Kőrösmező, és a Bányász–Munkács–Lavocsne vasúti vonalak találkozásánál helyezkedik el.⁴⁸

1928-ban a bányászati telepítések előkészítése során keletkezett elemzésben több olyan tényezőt is megnevezett az ÁFH, amelyek a telepítéspolitikát szükségessé teszik, és végrehajtását befolyásolják. Az első a telepítések nemzetgazdasági szükségességének, mivel a kárpátaljai lakosok nem ismerik a modern mezőgazdasági technológiákat, főként a legeltető állattartásban van tapasztalatuk, de az itt élő emberek életminőségének javítása érdekében intenzív mezőgazdaságra van szükség. Ezen túl konszolidációs szempontból fontos a prágai vezetésnek a kárpátaljai ruszinoknak, mint

⁴⁶ NACR fond 705/3 inv. 170. karton 247.

⁴⁷ NACR 705/5 inv. 52 karton 154.

⁴⁸ Josef Kápar: *Kolonie a obec Svoboda...*, 1933, i. m.

szlávoknak a jóléte. Részben ennek az indoklásnak megfelelően végül több település nem legionárius, hanem ruszin telepítések színhelyévé vált. Ehhez kapcsolódó érvelésük szerint a ruszinok nem rendelkeztek jelentős mértékű megművelhető földdel, ezért alacsonyabb társadalmi-gazdasági szinten álltak, és ezért segíteni kellett őket a nehéz helyzetből való kilábalásban. A szakértők jelentős problémaként nevezték meg a ruszinok alacsony kulturális színvonalát, a magas analfabetizmust, az iskolák alacsony látogatottságát, az értelmiség kis számát, továbbá az alkoholizmust is. Meglátásuk szerint a kolóniák kulturális-oktatási rendszere segíthetett volna ezeknek a problémának az orvoslásában. Kezelendő helyzetként beszéltek a ruszinok magas politikai ingerküszöbéről, könnyű politikai befolyásolhatóságukról, melyet részben rossz gazdasági helyzetük, részben társadalmi státusuk okozott, minek következtében „hajlamosak voltak a kommunistákra szavazni.” Megjegyezték továbbá azt is, hogy a „csehek a ruszin nemzetet akarják erősíteni, a számukra biztosított földterületekkel”.⁴⁹ Végül, de nem utolsósorban a kárpátaljai telepítéseknek az államegység szempontjából is jelentőséget tulajdonítottak, mivel a Csehszlovák Köztársaság békésen vette át Kárpátalját – fontosnak tartották a térség konszolidálását.⁵⁰

Mint láthatjuk, különböző telepítési tervek készültek 1922 ősze és 1923 tavasza között. Az elképzelések elsősorban legionáriusok letelepítésével számolnak, a kis- és középbirtokok létrehozását tekintették fontosnak. A telepítések helyszínéül pedig elsősorban alföldi, a határ közelében, magyarok lakta területen fekvő birtokokat jelöltek ki. Már a telepítések megkezdése előtt jól látható az, hogy a kolonizáció során a csehszlovák vezetésnek különböző társadalmi érdekek között kellett lavíroznia. Ezek közül a két legnyomósabb a legionáriusok igénye, melyet a stratégiai érdekek és az államépítés során a legionáriusoknak betöltött szerepe is alátámasztottak, a másik pedig a podkarpatská rus-i ruszinság földínsége, mely rendezése a köztársaság egységének megóvása, a terület lakosságának elégedettsége szempontjából volt fontos. Harmadik tényezőként megnevezhetjük a helyi magyarság vélt ellenszenvét az intézkedéssorozattal kapcsolatban, negyedik faktorként pedig a

⁴⁹ NACR fond 705/5 inv. 99. karton 193.

⁵⁰ U.o.

kolonizáció nem alacsony anyagi terheit. Mindezek a tényezők, a gyakorlati megvalósítás során szerzett tapasztalatokkal együtt, hozzájárultak ahhoz, hogy az elméletben felvázolt telepítési tervek a telepítések első körében némileg módosuljanak.

Állami telepítések

Az első telep a mai Kárpátalja területén, Tiszasalamon kataszteri birtokain⁵¹ jött létre. Ez a település a köztársaság szlovenszkói részéhez tartozott. A telepítést végző szervek nevében eljáró hivatalnok 1923. június 21-ei jelentései alapján 156 igénylőből 73-at választottak ki, akik Tiszasalamonban kaptak telepes birtokot. Reményét fejezte ki az illetékes hatóság arra nézve, hogy a telepítések segítségével sikerülhet csillapítani a földéhséget, és ennek érdekében gyorsan zajlik majd a vidék déli részének betelepítése. Több ruszin visszatelepülőről is említést tesz a dokumentum, akik elsősorban az Egyesült Államokból tértek vissza, és szívesen fizettek előre jelentős összegeket a telepes-birtokokért. Az Amerikai Szláv Bank pedig vállalta, hogy megtéríti a visszatérők számára a kiutalási árakat.⁵² A létrehozott kolóniát Sztrázsnak⁵³ nevezték el, mely kiépítéséről a döntést 1923. október 1-én hozták meg. Ennek értelmében az Oedeschalcki Zoárd birtokát képező Cifratanyán kezdtek meg a földosztás munkálatait.⁵⁴ A település kiválasztásánál elsősorban stratégiai szempontokat vettek figyelembe. Tiszasalamon esetében a település jelentősége abban állt, hogy a Kassa–Csap–Királyháza útvonal mentén helyezkedik el.⁵⁵ A telepítések során 21 családot költöztettek Sztrázusra, amely összesen 87 személyt jelentett, ebből 69 cseh, 18 ruszin nemzetiségű volt. A vallási megoszlásuk tekintetében 44 római katolikus, 4 pravoszláv, 19 görög katolikus, 13 nem jelölt meg vallást, és 7 protestáns volt.⁵⁶ A telepesek a köztársaság különböző területeiről érkeztek. Cseh és morva területekről a következő községekből: Lužánky, Sendražice, Drahlov,

⁵¹ Kataszteri birtokok alatt a telekkönyvileg a településhez tartozó földterületeket kell érteni.

⁵² NACR fond 705/5 inv. 52. č. 3705.

⁵³ Sztrázs napjainkban az Ungvári járásban található Tiszasalamon község része.

⁵⁴ NACR fond 705/5 inv. 36. karton 142. č. 58381.

⁵⁵ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154. č. 455/23.

⁵⁶ NACR fond 705/5 inv. 36. karton 142.

Určice, Dětkovice, Benátkynad Jizerou, Hořtiná, Kárpátalja területéről pedig Turjavágás, Rákóc, Kisberezna településekről érkeztek. Továbbá az Amerikai Egyesült Államokból és Oroszországból érkeztek repatriálók. A telep kiépítését követően viszonylag hamar megjelentek az elégedetlenkedő hangok. A telepesek 1925-ben kérték a földbirtokméretek növelését, nehezményezték továbbá, hogy nem rendelkeznek megfelelő gazdasági épületekkel sem.⁵⁷ Ugyanebben az évben végeztek is a községben újabb kiutalásokat, illetve 1926-ban 5 új telepes család szerzett földbirtokot.⁵⁸ A 1930-as évek folyamán a telep kapcsán a források elsősorban a telepesek gazdálkodási nehézségeiről, illetve hitelfizetési gondjairól írnak.

A tiszasalamoni telepítéseket további, a legionáriusok számára történő földosztások követték. Bátyúban, a Lónyai birtokokon három központtal kívánták a legionáriusok letelepítését megkezdeni.⁵⁹ A Bátyú községben meghirdetett földosztást jelentős mértékű érdeklődés övezte. A kijelölt földekre 1047 ruszin és 117 cseh nemzetiségű igénylő jelentkezett.⁶⁰ A telepítések a Lónyay birtokokon kezdődtek meg 1923 őszén, a telekkönyvileg Bátyúhoz tartozó, a településtől délnyugatra található Bagolyszálláson és Kis-, valamint Nagybakosban.⁶¹ A kiosztott területeknek egy részén megmaradtak a használható épületek, melyeket azonban ki kellett javítani.⁶² 66 család települt le a Szvobodának elnevezett telepen,⁶³ mely az első Csehszlovák Köztársaság legnagyobb legionárius kolóniája volt. 317 személy telepedett le itt, akik mind csehek, illetve morvák voltak. Vallási megoszlásukat tekintve 176 fő volt római katolikus, 24 evangélikus, 53 csehszlovák,⁶⁴ 44 fő esetében nem ismert a vallási hovatartozás. A munkálatok megkezdését a környező

⁵⁷ NACR fond 705/5 kart 142. č. 2233.

⁵⁸ Uo. č. 6693/26.

⁵⁹ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154. č 475/23.

⁶⁰ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154 č 067469573.

⁶¹ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154.

⁶² NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154 č 635/23.

⁶³ Napjainkban Szvoboda a Beregszászi járásban található település. Közigazgatásilag több, a két világháború közötti telepítések során létrejött településrész tartozik hozzá: Nagybakos, Kisbakos, Badó, Danilovka.

⁶⁴ A Csehszlovák Nemzeti Egyház 1920-ban jött létre a római katolikus egyháztól való elszakadás révén.

falvak lakossága nem minden esetben fogadta örömmel. Ennek okán is hívtak össze egy gyűlést 1923. november 16-án, amelyen Bányó, Szalóka, Nagydobrony képviselői vettek részt. Itt egyrészt igyekeztek megnyugtatni a bányói földigénylőket, hogy marad megfelelő mennyiségű földbirtok az ő részükre is. Ezen túl szó volt a részvevő települések számára kiutalt, egyéves földbérletekről, illetve Bányó további kolonizálásáról.⁶⁵ Az elsőként morva telepesek érkeztek, nyolc család, akiket Kisbakos félig kész épületeibe szállásoltak el, itt töltötték a telet.⁶⁶ Hozzájuk nemsokára újabb morva telepesek csatlakoztak. A cseh kolonisták elsősorban legionáriusok voltak, és ők Nagybakosban kaptak helyet. A Szvoboda telep 3. részét „Dvorcénak” nevezték, itt egyenlő mértékben telepedtek le csehek és morvák. Kápartól olvashatunk arról, hogy érezhető volt mind a ruszinok, mind a magyarok nyugtalansága az ideérkező telepesek miatt.⁶⁷ A telepítés helyének kiválasztása során kétségkívül figyelembe vettek stratégiai érdekeket is. Ezekről Kápar is ír, ő elsőrendű szempontként a bányói vasúti csomópont közelségét nevezi meg, amely a Kassa–Kőrösmező és a Bányó–Munkács–Lavocsne vasútvonalak találkozási pontja.⁶⁸ Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a település mindössze pár kilométerre fekszik az országhatártól. Még a telepítések gyakorlati kivitelezése előtt felmerült az, hogy ruszinokat is telepítsenek a kolóniára, ugyanis, mint arra már utaltunk, nem csupán stratégiai, de politikailag is sikeresen kívánta az ÁFH végrehajtani a telepítéseket. Ennek következtében kezdődött az ÁFH és a Nemzetvédelmi Minisztérium között egyeztetés arról, hogy 34 ruszin család is földhöz juthasson Szvoboda telepen. A források tanúsága szerint a legionáriusok ebbe beleegyeztek.⁶⁹ A ruszinok telepítése a későbbi években részben állami, részben pedig magántelepítések révén történt meg, így alakult ki 1930-ra a következő nemzetiségi arány Szvobodán, illetve a közigazgatásilag hozzá tartozó, lakott helyeken: 909 lakosból 405 cseh, 7 szlovák, 184 ruszin, 281 magyar és 1 lengyel nemzetiségű volt.

⁶⁵ NACR 705/5 inv. 52. karton. 154.

⁶⁶ Kápar: *Kolonie a obec Svoboda. Její vznik a budování ...* 1933, i. m., 10.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ NACR fond 705/5 inv. 52. karton 154 č 3109/23.

A telepítések első köre három telep kiépítéséből állt. A harmadik helyszín, ahová telepesek érkeztek, Gát⁷⁰ volt. Az itt földosztásra kijelölt termőföldért már hamar megjelentek a jelentkezők, azonban egy 1923. október 6-án kelt dokumentum arról tanúskodott, hogy Gát település legionárius és ruszin telepítések színhelye kellett, hogy legyen.⁷¹ Magát a kolóniát 1924. október 1-én alapították tizenhárom telepes család odaköltöztetésével a Schönborn-Buckheim tulajdonban lévő birtokon, mely Gát magyarlakta község Gátimajor elnevezésű tanyája volt. A telepesek száma összesen 73 főt tett ki, akik mind ruszinok voltak. Felekezeti megoszlásuk tekintetében 59 görögkatolikus, 9 római katolikus és 5 adventista volt közöttük.⁷² A ruszin telepesek a források tanúsága szerint Dávidháza, Forráshuta, Rahó és Nyágova térségéből érkeztek. Összesen 185 kat. hold földet osztottak ki közöttük. Rajtuk kívül Gáton még 149 igénylő nyújtott be kérelmet a földosztás ügyében. A telepesek átlagosan 3-7 kat. hold méretű földet kaptak.⁷³ Gáton felmerült a rutén nyelvű iskola létrehozása, és az erre szükséges földterület lefoglalása meg is történt (a terület tulajdonosa Kiss Albert beregszászi illetőségű kovács volt), az iskola megépítésére azonban, vélhetően anyagi nehézségek miatt, nem került sor.⁷⁴

1922 és 1924 között három kolóniát hoztak létre. Összesen 100 család költöztetett be új lakóhelyére, ez 610 személyt jelentett, akik közül 388 cseh és morva, 222 pedig ruszin volt. A három telep közül csupán egy (Szvoboda) bírt önálló közigazgatással.

A telepítések kezdeti eredményeit már 1923 júniusában értékelték a kormány egyik tárcaközi ülésén. Itt elhangzott, hogy elsősorban magyar területeken telepítettek le igénylőket, és ennek a politikának a megtérülése csak a későbbiekben várható. A letelepítetteket vagy meglévő épületekbe költöztették be, vagy újak építésébe kezdtek. Az érkező kolonisták mind családi, mind vagyoni helyzetüket tekintve különbözőek voltak. A szakemberek jelentései szerint a mezőgazdasági termelés az első évben alulmúlta a várt

⁷⁰ Gát jelenleg a Beregszászi járás nagyrészt magyarok lakta falva. A telepesek által lakott településrészt a korban a gátiak „Majornak” nevezték. Ez az elnevezés napjainkig él a köztudatban.

⁷¹ NACR 705/5 inv. 20. karton 49.

⁷² NACR 705/5 inv. 20. karton 46.

⁷³ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 49.

⁷⁴ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 48. č 3559/27.

eredményeket, ráadásul közel 50 százalékkal csökkent a mezőgazdasági termékek ára is. A programot ugyan sikeresként értékelték, de a tapasztalatok alapján felmerült, hogy a jövőre nézve javasolt különálló telepeket létrehozni, mintsem a meglévőkhöz hozzáépíteni. Megfogalmazták a főbb álláspontjaikat is a minisztériumok képviselői, melyek szerint nem a nemzeti érdek az elsődleges a telepítések folyamán, inkább fontosabb a stratégiai szempont, ez pedig az, hogy a határok mellett megbízható állampolgárok éljenek.⁷⁵

A telepítések 1926-ban folytatódtak. Az új telepes falvak kiválasztása egy több körből álló folyamat volt, amely során mind Ungvár, mind Pozsony, mind pedig Prága véleményét figyelembe vették. Az 1925. november 17-én kelt dokumentumban a telepítések első körének lezárulta után Podkarpatská Rus-ban a Pozsonyi Telepítési Hivatal és az Ungvári Kerületi Iroda a következő telepítési helyszíneket javasolta: Bótrágy – a bótrágyi szövetkezet birtoka, ami 1417 kat. holdat tett ki, Beregsom településen Kaas Ivorné birtokát, amely szintén 1417 kat. holdat tett ki. Utóbbi esetben megjegyezték, hogy kedvező a telep helyzete, ugyanis közel fekszik a vasúthoz, valamint bőven van szabad földterület, így nagy település hozható létre. A javaslat tartalmazta továbbá, hogy Bótrágy község területén igénybe vehető Wetzler Bernát birtoka 1124 kat. holdon. Telepítéseket terveztek továbbá Csarondaháton⁷⁶ Jasztrebszki Koloman birtokán, 558 kat. holddal. Az új kolónia esetében a szakemberek önálló település létrehozását javasolták. Bótrágy környékét azért is tartották kedvezőnek, mivel a már kialakított Szvoboda telep közel helyezkedik el, így célszerűnek tartották ennek a térségnek a fejlesztését. Megemlítik továbbá Forgách István és Reissman Jenő eszenyi birtokait, mint a telepítések következő színhelyét 400 illetve 1272 kat. holdon.⁷⁷

Az első kolónia Bótrágy község területén jött létre. A legionáriusok először 1926-ban kértek engedélyt az ide való telepítésre.⁷⁸ 1926. április 19-én döntöttek a bótrágyi telepítésekről, ennek értelmében a legionáriusok telket kaphatnak. Az ÁFH 1926.

⁷⁵ NACZ fond 705/3 inv. 171. karton 249.

⁷⁶ Csarondahát területe napjainkban Cservona, zömében ukránok lakta település.

⁷⁷ NACR fond 705/5 inv. 91. karton 191 č. 5934/25.

⁷⁸ NACR 705/5 inv. 82 karton 180.

október 1-ével Bótrágy és Beregsom területén 4200 kat. hold földet különített el a telepések számára, oly módon, hogy azt átadta a Legionárius Irodának telepítés céljából. Azonban a dokumentumokból az derült ki, hogy a helyi hatóságok szükségesnek érezték ruszin igénylők telepítését is, ehhez Beregsom területén 636 kat. hold földet, Rafajnaújfalu területén 813 kat. holdat különítettek el. A legionáriusok számára 16 telepes birtokot hagytak meg 40 kat. holdjával. A ruszin igénylőknek pedig további 1949 kat. hold földet tartottak fenn.⁷⁹ A terv, amely szerint újabb legionárius kolóniát hoznak létre, megváltozott. Ezt a változást a Legionárius Iroda a helyzetet értékelő panaszlevelében politikai okoknak, a politikai körök és a helyi lakosságnak a legionáriusok telepítésével szembeni ellenkezésének tulajdonította. A Védelmi Minisztérium nemtetszését fejezte ki a döntéssel szemben, és az ÁFH-nak küldött levelében azt írta, hogy nem tudja azt elfogadni.⁸⁰ Ennek ellenére Bótrágy község határában, a később Újbótrágynak⁸¹ nevezett területen 1926. november 8-án megkezdődött a telepes birtokok kiutalása ruszin és legionárius igénylők számára. A Nemzetvédelmi Minisztérium és a helyi szervek képviselői is jelen voltak az eseményen.⁸² Bótrágy telep nem csupán Bótrágy községhez tartozó földbirtokokon jött létre, hozzá tartozott Wetzler Bernát birtoka 387 kat. holddal, a Bótrágy községtől lefoglalt 125 kat. hold területű birtok, Heteny község birtoka 36 kat. holddal, illetve Szvoboda tulajdonában lévő földterületből 220 kat. hold, összesen 768 kat. hold.⁸³ Az újonnan létrehozott településrésze 35 család költöztetett be, amely 143 főt jelentett. Közülük 95 ruszin, 45 cseh és 3 magyar nemzetiségű volt. Vallási megoszlásukat tekintve 79 görög katolikus 48 római katolikus 1 pravoszláv, 1 csehszlovák és 8 személy evangélikus hívő volt. A családok, tekintve, hogy mind ruszin, mind legionárius telepések voltak, a köztársaság legkülönbözőbb területeiről érkeztek, származási helyük Dobrotice, Švábenice, Prusinovice, Žopy, Kárpátaljáról: Vízköz, Dombostelek, Iványi, Perecseny, Kisberezna, Szolyva, Gázló, Kölcény, Nagymogyorós, Királyfiszállás, Huszt

⁷⁹ NACR 705/5 inv. 91. karton 191. č 139402.

⁸⁰ NACR 705/5 inv. 91 karton 191. č 24207.

⁸¹ Napjainkban a Beregszászi járásban fekvő Bótrágy község Újbótrágy néven létező településrésze.

⁸² NACR 705/5 inv. 91. karton 191. č 139402.

⁸³ KTÁL Fond 36 op. 1 od. zb. 527 f. 141.

voltak.⁸⁴ Az új településrészen vízelvezetési és talajjavító munkálatokat is végeztek, illetve megkezdődött a település árammal való ellátása, ezek a munkálatok azonban még a harmincas évek közepén is folyamatban voltak.⁸⁵

A második új kolónia 1926-ban Pusztakerepec volt. A települést Gát és Dercen község határában, a Schönborn-Buckheim uradalomhoz tartozó több mint 1000 kat. holdas Kerepecbirtokokon (ma Nizsnij Koropec) hozták létre.⁸⁶ 18 telepes család lakta, ami összesen 85 főt jelentett, mindannyian ruszinok és görög katolikusok voltak.⁸⁷ A kolonisták Gombás, Forráshuta, Latorczafő, Poroskő, Kisszolyva, Dávidfalva, Árdánháza és Kölcsey településekről érkeztek. A telepítések az előírásoknak megfelelően zajlottak, amelyek értelmében 18-19, megfelelő ruszin családot kellett letelepíteni.⁸⁸ A területen két maradékbirtokot is kiosztottak, az egyiket Alois Klimeš kapta, a másikat pedig Petr Petrigalla helyi fogorvos, aki 1924 és 1931 között Munkács polgármestere volt.⁸⁹ Ez utóbbi birtokon 1937-ben négy ruszin család vásárolt telekhelyet.⁹⁰ Később ennek a maradékbirtoknak a méretét 20 százalékkal csökkenteni kívánták a telepítések javára. Összességében a településen 1245 kat. hold föld volt földosztás alá vonható, ebből 254 hold lett maradékbirtok.⁹¹ A telepítések során a Schönborn birtokokon túl a Friedman Miklós tulajdonában lévő ingatlanokat is igénybe vették, több épületét is kiürítették a telepesek számára.⁹²

A kárpátaljai telepítések második köre Hunyaditanya⁹³ kolónia létrehozásával folytatódott. Fritsche Artúr birtokán jött létre a település, 1926. október 26-tól kezdődtek a munkálatok, a közigazgatásilag Macsolához és Csomához tartozó területen. 25 családot telepítettek le, összesen 133 főt, ebből 2 volt cseh, 131

⁸⁴ NACR Fond 705/5 inv. 99. karton 199.

⁸⁵ NACR Fond 705/5 inv. 91. karton 188.

⁸⁶ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 44. č 41168/30-V/3.

⁸⁷ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 48.

⁸⁸ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 44 č 1859/26

⁸⁹ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 44

⁹⁰ Uo.

⁹¹ NACR fond 705/5 inv. 20. karton 44 č 271/26.

⁹² NACR fond 705/5 inv. 20. karton 44 č 3052/26

⁹³ Napjainkban ugyanezen a néven közigazgatásilag a Beregszászi járásban található Macsolához tartozó település.

ruszin nemzetiségű. ⁹⁴ Valamennyi ruszin görög katolikus volt, a két cseh pedig római katolikus. A ruszinok számára templomot is építtetett az állam. A telepes családok Forráshuta, Alsóhidegpatak, Deskófalva, Felsőhidegpatak, Ilosva, Lázi valamint Timsor, Vucskómező, Falucska, Medence, Ökörmező községekből érkeztek. Az 1926-os évben Sárosoroszi községet is a telepítési helyszínül választották, ahová 5 cseh család költözött be; származási helyük nem ismert, 260 kat. hold földet osztottak ki számukra.

A telepítések második körében négy településen 79 család letelepítése történt meg, amely legalább 358 főt jelentett, ennek döntő többsége, 311 fő ruszin, kisebb része, 47 fő, pedig cseh. A telepítési munkák gyakorlata több hiányosságra is felhívta a figyelmet. A telepítések tapasztalatainak kormány szintű megbeszélésére a tárcaközi tanácsok biztosítottak folyamatos fórumot. A tanács 1927. február 28-i ülésén a telepítések fő problémájaként azok magas költségeit nevezték meg. A vezető szakemberek ennek orvoslására két megoldást láttak, az egyik az, hogy az építkezések szükségességét felül kell vizsgálni, illetve racionalizálni kell a kivitelezést. A másik megoldás pedig a kolonisták személyének megfelelőbb kiválasztásában látták, ugyanis nem minden telepes esetében érvényesültek azok a kiválasztási elvek, amelyekről fentebb írtunk, főként az anyagi lehetőségeiket illetően voltak elmaradva a kormányzat elvárásaitól. ⁹⁵

A telepítések harmadik, és egyben legtöbb községet érintő szakasza 1928 és 1930 között zajlott le. Az akciót a fentebb vázolt nehézségek ellenére is továbbvihetőnek tartották, a lefoglalt területeken folytatni kellett a földosztást, sőt a hegyi legelőket és erdőket is be kellett vonni a programba. Szükségesnek tartották ezen kívül a talajjavítást és a vízelvezetés kiépítését. Tehát a cél a kisbirtokok kialakítása volt, ezzel a belső kolonizáció fontos részét képezte az ország gazdasági és szociális politikájának. ⁹⁶ A Nemzetvédelmi Minisztérium kérte 1927. január 10-én, hogy Bótrágyon és Beregsomban legionáriusok kapjanak földet, ruszinokat Beregsomba, Rafajnára és Újbótrágyra telepítsenek, a legionáriusok számára fenntartott területekre pedig csak

⁹⁴ NACR 705/5 inv. 154. karton 243.

⁹⁵ NACR fond 705/3 inv. 173. karton 250.

⁹⁶ NACR fond 705/3 inv. 170. karton 247.

legionáriusok legyenek jogosultak.⁹⁷ Az 1928 tavaszán kiadott 12673/28-IV/3 rendelet értelmében cseh, ruszin, vagy akár magyar igénylőknek is lehetett telepes birtokot juttatni.⁹⁸

1928-ban egy részletes jelentés látott napvilágot a Bótrágyon⁹⁹ végzett telepítésekkel kapcsolatban. Ennek értelmében a településen 2000 kat. hold földet adtak át a Nemzetvédelmi Minisztérium Legionárius Irodájának legionáriusok letelepítésére.¹⁰⁰ A telep megalapításának hivatalos dátuma 1929, azonban az első telepesek már 1928-ban megérkeztek. Összesen 39 család, 171 fő letelepítésére került sor. Közülük 66 személy ruszin, 104 cseh nemzetiségű volt, 1 fő pedig magyar. A felekezeti hovatartozás szerinti megoszlás: 88 görög katolikus, 57 római katolikus, 2 baptista, 15 pravoszláv, 7 csehszlovák és 4 evangélikus. A köztársaság különböző településeiről érkeztek: Újezd, Prága-Liben, Roštění, Přílepy, Tisov, Prusinovice; és Kárpátalja területéről: Szvoboda, Turjavágás, Ökörmező, Köblér, Iza, Kölcsény településekről.¹⁰¹ Mind a korábban létrehozott Újbótrágy kolónia, mind pedig Bótrágy kiválasztása esetében szerepet játszhatott a vasútvonal közelsége.

Szintén 1928-ban zajlott le 5 cseh igénylő család számára 260 kat. hold kiutalása Sárosorosziban. A következő évben ezt két további földjuttatás követte. Az 1928-ban földet szerzett igénylők Čekliš, Zábrodice, Kolenec és Bořitov településekről érkeztek.¹⁰²

A forrásainkból csupán kevés információval rendelkezünk arról az állami telepítésről, amely 1928-ban zajlott le a Tiszaújhely határához tartozó ún. Csonkás¹⁰³ területén, mely a település Fancsikával határos részén található. Itt 8 családot telepítettek le.¹⁰⁴ A nyolc család több mint 40 tagja mind ruszin származású volt, és

⁹⁷ NACR fond 705/5 inv. 82/12. karton 180. c 139877/26-IV.

⁹⁸ NACR fond 705/5 inv. 76/4. karton 172 c 1544/28.

⁹⁹ Település a Beregszászi járásban.

¹⁰⁰ NACR fond 705/5 inv. 99. karton 193.

¹⁰¹ NACR Fond 705/5 inv. 99. karton 194.

¹⁰² NACR fond 705/5 inv- 76/2. karton 171.

¹⁰³ Napjainkban a Nagyszőlősi járás egyik legkisebb települése Pritiszjanszke néven.

¹⁰⁴ NACR fond 705/5 inv. 143. karton 234. Č 760/31.

Berezna, Ökörmező, Alsóbisztra, és Gernyés településekről érkeztek.¹⁰⁵

Az 1929-es év a beregdédai telepítésekkel kezdődött. A településre csupán három család költözött, amely összesen 14 főt jelentett. Közülük 9 ruszin és 5 cseh nemzetiségű volt. Az egyedüli ruszin család Kisbereznáról származott, az egyik cseh család, Szovjet-Ukrajnából, Zsitomirból érkezett, a másik pedig Ungvárról szerzett dédai földbirtokot.¹⁰⁶

Az Eszeny település határához tartozó Reismann Mór és Eszenyi Jenő tulajdonában lévő birtokokon is folytattak telepítéseket 1929 és 1932 között.¹⁰⁷ 1929-ben 3 cseh és 2 ruszin család, 1933-ban 8 ruszin család költözött a szintén Eszeny községhez tartozó Nagytanyára, Macskarévre.¹⁰⁸ 1934-ben költöztettek ide 6 ruszin családot.¹⁰⁹ Eszeny, illetve a telekkönyvileg hozzá tartozó tanyák és majorok telepítése stratégiai szempontokat sem nélkülözött, itt a vasút és az országhatár közelsége egyaránt szerepet játszhatott a település kiválasztásában.

Beregsom esetében Kaas Ivorné Somitanya nevű birtokán zajlott a telepítés. Ezt a falut tartották a szakértők az egyik legjobban kolonizálható településnek, tekintve, hogy közel feküdt a Som–Kaszony vasútvonalhoz, illetve a korábban létrehozott telepekhez.¹¹⁰ 1929-ben kezdődtek a telepítési munkálatok, amely során 32 család érkezett a településre, összesen 136 fő. Közülük 89 fő ruszin, 38 fő cseh, 9 fő szlovák nemzetiségű volt. Vallási megoszlásukat tekintve 71 görög katolikus, 51 római katolikus, 2 baptista, 10 pravoszláv volt, 2 fő felekezeti hovatartozása nem ismert.¹¹¹ 1934-ben pedig még három további telepes család költözött Somitanyára.¹¹²

A telepítések harmadik szakasza így öt települést érintett, és ennek eredményeként 106 családban több mint 400 fő lelt új

¹⁰⁵ SNA, Fond 209 SNA SPU Inventar 1. karton 207 L-1202 Nove Selo 873. és 874.

¹⁰⁶ NACR Fond 705/5 inv. 72. karton 168.

¹⁰⁷ NACR fond 705/5 inv- 143 karton 233.

¹⁰⁸ A területen, mely az Ungvári járás déli részén fekszik, ma Dimicső, zömében ukránok lakta település található.

¹⁰⁹ NACR fond 705/5 inv. 143. karton 236.

¹¹⁰ NACR fond 705/5 inv. 82/12. karton 180.

¹¹¹ NACR Fond 705/5 inv. 82/10. karton 179.

¹¹² NACR Fond 705/5 inv 76/1 karton 171. č. 5456/34.

otthonra. Közülük legalább 170 személy cseh, 330 feltételezhetően ruszin volt.

Az 1922 és 1930 között lezajlott állami telepítések során Kárpátalján 12 állami kolóniát hoztak létre, ez 11 települést érintett. A köztársaság különböző részeiről cseh és morva, szlovák, valamint ruszin telepesek költöztek az alföldi vidékre. Arányaiban tekintve az államilag megszervezett telepítések során több mint 1100 fő költözött a telepes falvakba, akiknek valamivel több mint 50 százaléka ruszin volt. Egy 1933-ban készült jelentésből tájékozódhatunk arról, hogy Kárpátalján milyen eredményekkel is zárult az állami telepítések folyamata: 11 településen 249 telket osztottak ki 7156 kat. hold földterületen. A telepenként készült telekösszeírások értelmében azonban 285 telekről tudunk. A telepítéspolitikát folytatását 1933-ban nem tartották lehetségesnek az igénylők szegénysége miatt, és az államnak nem voltak tartalékai a földreformnak ezt a legdrágább típusát finanszírozni. Akkor lehetett volna csupán ezen a vidéken folytatni a földosztást és a telepítéseket, ha született volna olyan törvény, mely megoldást kínál az említett gondokra.¹¹³

Magántelepítések

A letelepítések szervezésének szempontjából a kolonizáció második típusa az úgynevezett magánkolonizáció volt. Ezek a telepítést végző szerv tekintetében különböztek az állami telepítésekhez képest, mivel ennek szervezése nem az állami hivatalok felelőssége volt, hanem az igénylők közvetlenül a földbirtokostól vásárolták meg a területeket. Ezt a lefoglalási törvény 7. paragrafusában leírt rövidített kiutalási eljárás révén hajthatták végre. Az ilyen módon történő telepítés mind a földbirtokos, mind az ÁFH számára kedvező volt. A birtokos így a kárpótlási ártól nagyobb összeget kaphatott a földjéért, az adásvétel pedig csak az ÁFH jóváhagyásával történhetett meg, és a hivatal az általa kijelölt személyek vagy szervezet esetén engedélyezte a tranzakciót.¹¹⁴ Így fordulhatott elő, hogy Kárpátalján az állami telepítési akció eredményeit elérő magántelepítések következtek be, magyar

¹¹³ NACR fond 705/3 inv. 171. karton 249.

¹¹⁴ Simon Attila : *Telepesek és telepesfalvak...*, 2008, i. m., 100.

földbirtokosok közreműködésével. Forrásaink alapján elmondható, hogy amíg Podkarpatská Rus területén az állami telepítések 1923 és 1931 között végbementek, addig a magánkolonizáció a 30-as években is tartott. Egy 1936-os forrás ilyen magánkolonizáció által érintett települések közé sorolja Aklit, Fancsikát, Verbőcöt, Tiszaújhelyet, Beregszászt, Ardót.¹¹⁵ A szakirodalommal összevetve feltételezhetjük, hogy az Akli környezetében folytatott telepítések során jött létre Újakli település. Ardó alatt a korszak statisztikai kiadványai értelmében Beregvégardót értették,¹¹⁶ mely földterületein Tasnádtanyát hozták létre. A Verbőc mellett végzett telepítések pedig a későbbi Újverbőc, napjainkban Puskina település megalapítását jelentették.¹¹⁷ Az elérhető források segítségével részben sikerült összegyűjtenünk azon települések listáját, ahol magántelepítések folytak.

1927-ben került sor Weisz Jenő Fancsika község kataszteréhez tartozó birtokán 48 család telekszerzésére, egyes források szerint 215, más források szerint 608 kat. holdon.¹¹⁸ A telep neve Ruszka Dolina,¹¹⁹ magyarul Oroszvölgy lett. A 48 család mind a 270 tagja ruszin nemzetiségű volt, Alsó- és Felsőszinevér, Ökörmező és Alsókalocsa településekről származtak. A kiutalási ár ugyan magasabb volt a magántelepések esetében, mint az állami telepítések során (előbbi esetében 3500 korona/ 1 kat. hold, utóbbi esetében 1400-1600 korona/1 kat. hold – ezt több kérelemben is nehezményezte a település közössége), viszont építkezési és a kiutalási ár megfizetéséhez szükséges hitelekhez ők is hozzájuthattak. Igaz, azok visszafizetése nem ment zökkenőmentesen.¹²⁰ Egy, a magyar külügy által készített jelentés szerint az 1934-ben a csehszlovák külügyminiszter Podkarpatská Rus-ba tett látogatása során a következő jelenet játszódott le:

¹¹⁵ KTÁL Fond 36., op. 1. od. zb. 1796. 23.

¹¹⁶ *Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi vydán Ministerstvem Vnitřní a Státním Úřadem Statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 15. února 1921.* V Praze, 1928.

¹¹⁷ *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra...*, 2012, i. m., 65.

¹¹⁸ KTÁL Fond 36. op. 1. od. zb. 1957 Lap 1-4 és SNA Fond 209 SNA SPU Inventar III. 1003, Vystavba soukramnych kolonii cislo krab. 3259, 152149

¹¹⁹ Település a Nagyszőlősi járásban.

¹²⁰ SNA Fond 209 SNA SPU Inventar III. 1003, Vystavba soukramnych kolonii cislo krab. 3259, 152149 és 4383/31.

„Ruszká Dolina kolonista bírása egy nagy csomagot adott át Benesnek, amelyről azt hitte, hogy ajándék. Később azonban kiderült, hogy a csomag a falu lakosainak végrehajtási végzéseit tartalmazza.”¹²¹

Az oroszvölgyi magántelepítésekhez hasonlóan a Nagydobrony határához tartozó Sichermann birtokon lezajlott magántelepítésekről is rendelkezünk részletes adatokkal. A források szerint 1931. március 1-én kelt az a szerződés, amelynek értelmében 350 kat. hold földet vásárolt meg 26 ruszin család 3700 korona/1 kat. hold értékben. A kiutalási árat és a gazdálkodáshoz elengedhetetlen befektetéseket is hitelekkel finanszírozták az Ökörmező, Alsóbisztra, Alsókalocsa, Husztófalva, Felsőkalocsa, Vucskómező, Újbárd és Mihálka településekről érkezett kolonisták.¹²²

Forrásaink szerint Beregvégardóban Botlik István birtokán is zajlott magántelepítés. 1933. június 7-től kezdődően 25 telek kiosztására került sor 220 kat. holdon, a színhelye pedig a település kataszterébe tartozó Tasnádtanya volt. A betelepülők több mint kilencvenen voltak, valamennyien ruszin nemzetiségűek, az Ilosvai, Ökörmezői és Szolyvai járásokból.¹²³ A földhöz a telepesek itt 1250 koronáért jutottak hozzá holdanként, azonban ennek a kifizetése sem állt módjukban – tájékoztat róla 1933-ban a Földhivatal beregszászi illetékese, így hitelekkel segítették a földszerzésüket.¹²⁴

A többi magántelepítésről csak részleges információink vannak egy 1936 decemberében Ungváron keletkezett jelentésből, mely beszámolt arról, hogy milyen magánkolóniák jöttek létre Kárpátalján. A jelentés a fent leírtakon kívül a következő helyszíneket nevezte meg: Ungdaróc,¹²⁵ ahol 11 telket osztottak ki 97 holdon, állami birtokokon. Eszeny községben 8 telket vásároltak a telepesek 50 kat. holdon. Szintén Eszeny községben, Eperjeske legelőn 30 telket osztottak ki 400 kat. holdon. Badótanyán 13 telket

¹²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) K 63 52. csomó 7/42. tétel, 1373/1934.

¹²² SNA Fond 209 SNA SPU Inventar III. 1003, Vystavba soukramnych kolonii cislo krab. 3259, 65517

¹²³ SNA Fond 209 SNA SPU Inventar III. 1003, Vystavba soukramnych kolonii cislo krab. 3259, 2445/33

¹²⁴ SNA Fond 209 SNA SPU Inventar III. 1003, Vystavba soukramnych kolonii cislo krab. 3259, 2445/33.

¹²⁵ Napjainkban Ungvár része.

szereztek 132 kat. holdon a Tiszamogyorós községtől vásárolt birtokon.¹²⁶ Beregszászban 10 telek lett új gazdára 40 kat. holdon a Mermelstein birtokon. Pusztakerepecen 4 telek került kiutalásra 86 kat. holdon Petrigalla maradékbirtokán. Akliban 67 telekre költöztek ruszinok 220 kat. holdon a Bányász Alberttől vásárolt birtokon. Újverbőc jött létre a nevezett időszakban Verbőc és Salánk határán 82 telek kiutalásával 682 kat. holdon. Szászfaluban 15 teleket vásároltak 180 kat. holdon Glück Béla és József munkácsi gazdáktól. Szinyákon¹²⁷ 12 telek kelt el 153 kat. holdon a Dolhai nagybirtokból.¹²⁸ Feltételezhető továbbá az is, hogy a napjainkban Oroszgejőc nevű település létrejötte is a magántelepítésekhez köthető, mégpedig az Egry Ferenc kisgejőci nagybirtokos földterületein történt földszerzés révén. A források alapján tehát arra a következtetésre juthatunk, hogy a magántelepítések mérete Podkarpatská Rus esetében felülmúlta az állami telepítésekét. A magántelepítések keretében 317 telek kiosztása történt meg, míg az állami telepítések során 285 birtoké. Az 1930-as években keletkezett jelentések alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a magántelepítések során földet szerzett telepes családok ruszinok voltak, illetve bizonyos mértékű támogatást ők is kaptak az államtól, elsősorban hitelek formájában.

A munka elején vázolt tervek többször is ártértékelték – a telepítési nehézségek miatt – a végrehajtás során Az Állami Földhivatal elnökségi ülésén Jan Voženilek számolt be a Podkarpatská Rus területén zajló telepítések helyzetéről. Elmondta, hogy egyrészt a verhovinai ruszinok ellenkeztek az alföldre telepítéssel szemben. Másrészt nem voltak megfelelőek az anyagi lehetőségek a telepítésekhez, nem volt megoldott a telepeseknek nyújtandó hitelek ügye, továbbá a magyar-csehszlovák határ kérdése sem rendeződött még. Voženilek óvott attól, hogy a legionáriusok telepítése rossz fényt vessen az Állami Földhivatalra és Podkarpatská Rus autonómiájának megvalósítására vagy éppen a kormányra. Megnehezítette ezt a manővert a relatíve kevés föld és a nagyszámú igénylő. Abban az esetben, ha több föld került volna legionáriusokhoz, mint a helyi ruszinokhoz, akkor a földreform

¹²⁶ Szvoboda község része.

¹²⁷ Magyar nevén Kékesfüred, népszerű üdülőhely a Munkácsi járásban.

¹²⁸ KTÁL Fond 36. op 1. od. zb. 1957, 1-4.

veszteségnek tűnt volna a helyi emberek szemében, és ennek nem kívánt politikai következményei lehettek volna – figyelmeztetett a szakember. Ezért is volt fontos döntenie a vezetésnek arról, hogy itt milyen irányba folytatják a telepítéseket. Voženilek felvetette, hogy fontos lenne a magyarok megbékéltetése azzal, ha számukra is juttatnának a telepítési alapból, s célszerűnek tartotta a kárpátaljai kolonizáció új koncepciójának kidolgozását.¹²⁹

A mai Kárpátalja területén az első Csehszlovák Köztársaság időszakában végrehajtott telepítéspolitikai több kérdése is tisztázódott az itt közölt kutatási eredmények alapján. A történeti eseménysorral kapcsolatban több sztereotípiát is élt/él a kárpátaljai lakosság tudatában. Ezek közül az egyik az, hogy a telepítéseket szinte kizárólag csak a cseh telepésekhez kötik. A fentebb bemutatott források alapján, az állami és a magántelepítések együttes eredményeit vizsgálva elmondható, hogy a tárgyalat intézkedéssorozat elsősorban ruszinok letelepítésével járt. A telepítések pontos helyszínei sem voltak mindeddig ismeretesek. Botlik József részben az 1938-as összeírás adataira, részben a publikált csehszlovák statisztikára hivatkozva 11 kolóniát nevez meg könyvében,¹³⁰ Simon Attila szintén 11 településről ír,¹³¹ míg a régió történelmét feldolgozó legújabb monográfia 13 településről beszél.¹³² Egy, a csehszlovákiai földreformot összegző tanulmány szerint, mely a *Pozemkova reforma* című lap hasábjain jelent meg 1935-ben, 15 kolonizáció által érintett településről beszélhetünk.¹³³ Saját kutatásom szerint 20 települést érintett Kárpátalján a kolonizáció valamely típusa révén, melyek közül egyesek a későbbi évtizedek hasonló intézkedéssorozatai révén azóta is létező szláv településekké váltak.

¹²⁹ NACR fond 705/5 inv. 52 karton 154. c 3019/22

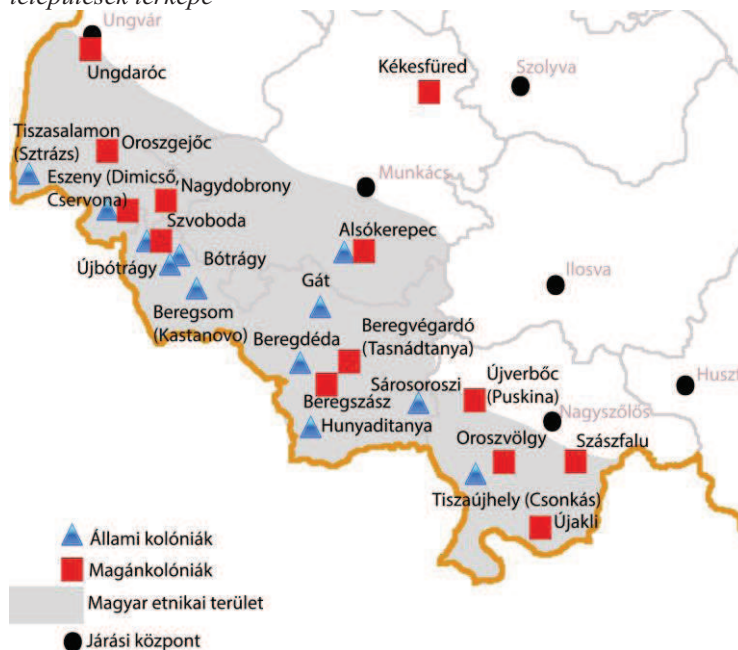
¹³⁰ Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez*. Budapest: Hatodik Síp Alapítvány, 2000 181.

¹³¹ Simon Attila: *Telepések és telepésfalvak...*, 2008, i. m., 166.

¹³² *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra*. Szerk.: Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Budapest, Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010., 56.

¹³³ *Stav kolonisace koncem r. 1934. Pozemková reforma*, Roční XVI. Číslo 3., v Praze v květnu 1935.

1. számú térkép: Az állami és magántelepítések által érintett települések térképe

A telepítési terveket megvizsgálva elmondhatjuk, hogy az államvezetés retorikájában gazdasági és szociálpolitikai szükségszerűségként tekintett a telepítéspolitikára, de nem tagadták annak stratégiai, és az állampolitika szempontjából igen fontos konszolidációs jellegét sem. Ha a gyakorlati megvalósítást szemléljük, akkor azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a telepek helyszínének kiválasztásakor egyértelműen stratégiai szempontokat vettek figyelembe, melyet gyakorta hangsúlyoztak is. A telepítések általunk tárgyalt folyamatában pedig törekedtek arra, hogy kedvezzenek a ruszinoknak, és az intézkedéssorozatban fő motívummá vált a „szláv testvérnép” új államba való konszolidálásának kérdése. Azonban a két megnevezett szempont vegyítése jelentős ellenkezést váltott ki a podkarpatská rus-i magyar

közösségből, tekintve, hogy a stratégiai szempontot figyelembe véve jelentős vasútvonalak menti területek mind magyar etnikai területek voltak. A stratégiailag szükségesnek tekintett legionárius telepítéseket, illetve a ruszinok konszolidációs célzattal történő telepítését a magyar területekre a helyi közvélemény az etnikai tömb megbontására irányuló intézkedésnek tekintette. A telepítéspolitika hatását a helyi etnikai szervezetre még vizsgálni kell, az azonban kétségtelen, hogy az első Csehszlovák Köztársaság államapparátusa és a helyi magyar közösség viszonyában konfliktuskeltő hatása volt. Forrásaink arról is árulkodnak, hogy a ruszinok körében sem sikerült osztatlan sikert aratnia a prágai vezetésnek, ugyanis a gazdasági problémáikat nem sikerült megoldani ezekkel az intézkedésekkel. Érdeemes tehát a telepítéspolitika egyéb, gazdasági és etnikai vetületeit további kutatásokkal tisztázni.

Melléklet

1. sz. számú melléklet: A tanulmányban szereplő kárpátaljai települések névtára

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a cseh-szlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
1.	Akli	Aklin	Окли	Okli	
2.	Alsóhidegpatak	Nižni Studený	Нижний Студений	Nyuzhni Studenyi	
3.	Árdánháza	Ardanovo	Арданове	Ardanovo	
4.	Ardó	Ardov			Jelenleg Beregszász város része
5.	Badótanyán	Badov	Бадів	Badiv	Közigazgatásilag Szvoboda község része
6.	Bagolyszállás	Bagolyszállás	Свобода	Svoboda	
7.	Bátyú	Bat'ovo	Батьово	Bat'ovo	
8.	Beregsom	Beregšom	Шом	Shom	
9.	Beregszász	Berehovo	Берегове	Berehove	
10.	Bótrágy	Boutrad'	Баградь	Batrad'	
11.	Csarondahát	Čarondahat	Червоне	Chervone	

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a csehszlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
12.	Dávidfalva	Zavidovo	Завидово	Zavidovo	
13.	Dávidháza	Nové Dřívě	Нове Давидкове	Nove Davydovo	
14.	Dercen	Dercen	Дерцен	Dertsen	
15.	Deskófalva	Deškovice	Дешковиця	Deshkovytsya	
16.	Dombosteleg	Ploské	Плоске	Ploske	
17.	Eszeny	Esen	Есень	Esen	
18.	Falucska	Bogarovice	Богаревиця	Boharevytsya	
19.	Fancsika	Fančikovo	Фанчикове	Fanchykovo	
20.	Felsőhidegpatak	Vyšní Studený	Верхній Студений	Verkhni Studenyi	
21.	Forráshuta	Izvorská Huta	Родникова Гута	Rodnykova Huta	
22.	Gát	Gat	Гатъ	Hat'	
23.	Gázló	Roztoka	Забрідь	Zabrid'	
24.	Gombás	Hribovce	Грибівці	Hrybivtsi	
25.	Hunyaditanya	Hunadi	Гуняді	Hunyadi	Közigazgatásilag Macsola község része

REGIO 22. évf. (2014) 2. szám 147-186.

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a csehszlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
26.	Huszt	Chust	Хуст	Khust	
27.	Ilosva	Iřava	Иршава	Irshava	
28.	Iványi	Ivanovce	Іванівці	Ivanivci	
29.	Iza	Iza	Iza	Iza	
30.	Királyfiszállás	Soločín	Солочин	Solochyn	
31.	Kisbakos	Male Bakoř	Бакош	Bakosh	Közigazgatásilag Szvoboda község része
32.	Kisberezna	Malý Berezý	Малий Березний	Malyi Bereznyi	
33.	Kisszolyva	Skotarský	Скогарське	Skotars'ke	
34.	Köblér	Kobylary	Киблири	Kyblyary	
35.	Kölcsény	Kolčino	Кольчине	Kol'chyno	
36.	Latorczaľő	Latorka	Латірка	Latorka	
37.	Lázi	Veliké Lazu	Лазі	Lazy	
38.	Macola	Mačola	Мочола	Mochola	
39.	Medence	Měděnice	Мідяниця	Midyanitsya	

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a csehszlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
40.	Munkács	Mukačevo	Мукачево	Mukachevo	
41.	Nagybakos	Svoboda	Свобода	Svoboda	
42.	Nagybakta	Nagy-Bakta	Велика Бакта	Velyka Bakta	
43.	Nagydobrony	Velyke Dobrony	Велика Добронь	Velyka Dobron'	
44.	Nagymogyorós	Korínovce	Копинівці	Корупівтси	
45.	Nyágova	Nagovo	Добрянське	Dobryans'ke	
46.	Ökörmező	Volove	Міжгір'я	Mizhir'ya	
47.	Perecseny	Perečin	Перечень	Perechen	
48.	Poroskő	Poroškov	Порошкове	Poroshkovo	
49.	Pusztakerepec	Nižni Koropce	Нижній Коропець	Nyuzhnii Koropets'	
50.	Rahó	Rachov	Рахів	Rakhiv	
51.	Rákóc	Rakovce	Великий Раковець	Velykyi Rakovets'	
52.	Oroszvölgy	Ruska Dolina	Руська Долина	Rus'ka Dolyna	Közigazgatásilag Mátyfalva része

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a csehszlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
53.	Salánk	Salanky	Шаланки	Shalanky	
54.	Szalóka	Saloka	Соловка	Solovka	
55.	Szászfalu	Sasovo	Сасове	Sasovo	
56.	Szinyák	Sinák	Синяк	Sunyak	
57.	Szolyva	Svalava	Свалява	Svalyava	
58.	Szoboda	Svoboda	Свобода	Svoboda	
59.	Técső	Tačovo	Тячів	Tyachiv	
60.	Timsor	Lazy	Лазы	Lazy	
61.	Tizzasalamon	Solomonovo	Соломонове	Solomonovo	
62.	Tiszaújhely	Nové Selo	Нове Село	Nove Selo	
63.	Turjavágás	Tuří Paseka	Тур'я Пасіка	Tur'ya Pasika	
64.	Újverbőc	-	Пушкіне	Pushkino	
65.	Ungdaróc	Dravce	Дравці	Dravci	Közigazgatásilag Ungvár része
66.	Ungvár	Užhorod	Ужгород	Uzhhorod	
67.	Verbőc	Verbovec	Вербовець	Verbovec	

REGIO 22. évf. (2014) 2. szám 147-186.

Ssz.	A település magyar neve	A település hivatalos neve a csehszlovák időszakban	A település hivatalos neve napjainkban	A település hivatalos neve napjainkban latin betűs írásmóddal	Megjegyzés
68.	Vízköz	Sojmy	Сойми	Soimy	
69.	Vücskőmező	Vučkovo	Вучкове	Vuchkove	

2. számú melléklet: A tanulmányban szereplő nem kárpátaljai települések névára

Benátky nad Jizerou	Csehország, Středočeský kerület, Mlada Boleslavi járás
Dětkovice	Csehország, Jihomoravski kerület, Vyškov járás
Dobrotice	Csehország, Napjainkban Holešov város része, Zlínski terület, Kroměříž kerület
Drahlov	Csehország, Zlínský kerület, Kroměříž járás
Hořtiná (Hadas)	Szlovákia, Trenčségi kerület, Puhói járás, Puhó (Púchov) város része
Lužianky	Szlovákia, Nyitrai kerület, Nyitrai járás
Prága-Liben	Csehország, Prága városrésze
Přílepy	Csehország, Zlíni kerület, Kroměříž járás
Prusinovice	Csehország, Zlíni kerület, Kroměříž járás
Roštění	Csehország, Zlíni kerület, Kroměříž járás
Sendražice	Csehország, Hradec Králové kerület, Hradec Králové járás
Švábenice	Csehország, Vyškov járás, Jihomoravski kerület
Tisov	Csehország, Bělčice község része, Strakonicei járás, Jihočeský kerület
Újezd	Csehország, Středočeský kerület, Berouni járás
Určice	Csehország, Prostějovi járás, Olomouci kerület
Žopy	Csehország, napjainkban Holešov város része, Zlínski kerület, Kroměříž járás